

Таписерије Милице Зорић:

синтеза наслеђа и модернизма

Tapestries of Milica Zorić:

Synthesis of Heritage and Modernity

САДРЖАЈ / CONTENT

6	Реч уредника Модерни симболизам Милице Зорић као сведочанство савременог доба Editor's Foreword
7	Modern Symbolism of Milica Zorić as a Testimony to a Contemporary Age
8	Милица Орловић Чобанов Таписерије Милице Зорић: традиција и мит као инспирација Milica Orlović Čobanov Tapestries of Milica Zorić: Tradition and Myth as an Inspiration
34	Тања Лазић Легат Родољуба Чолаковића и Милице Зорић у Музеју Семберије у Бијељини Tanja Lazić The Legacy of Rodoljub Čolaković and Milica Zorić in the Museum of Semberija in Bijeljina
37	Светлана Митић Таписерије Милице Зорић у колекцији Музеја савремене уметности у Београду Svetlana Mitić Tapestries of Milica Zorić in the Collection of the Museum of Contemporary Art in Belgrade
41	Бојана Поповић Два дела Милице Зорић из колекција Музеја примењене уметности Bojana Popović Two Works of Milica Zorić from the Museum of Applied Art's Collections
43	Сандра Весић Тесла Три поруџбине за Скупштину Народне Републике Србије из 1960. године Sandra Vesić Tesla Three Orders for the Assembly of the People's Republic of Serbia from 1960
45	Самосталне изложбе / Групна излагања Solo Exhibitions / Group Exhibitions
46	Важни датуми из живота Милице Зорић Biographical Outline
48	Каталог Catalogue

Реч уредника

Модерни симболизам Милице Зорић као сведочанство савременог доба

Већина посетилаца који су били у Спомен-збирци Павла Бељанског, слушали или читали о овом легату, знају да се у њему чувају дела Надежде Петровић, Саве Шумановића, Милана Коњовића, Јована Бијелића, Игњата Јоба, једном речју, најпознатијих представника српског и југословенског модернизма прве половине 20. века. Мањи је број оних који знају за Милицу Зорић и у каквој су вези њене таписерије са осталим делима из колекције Павла Бељанског. Можда се најбољи одговор на то питање може пронаћи у тексту самог дародавца, објављеном у предговору другог издања каталога Спомен-збирке 1962. године. Његова главна жеља била је, како наводи, да у своју збирку унесе „дела трајне вредности“, а ово одређење је већ дуго низ година, у публикацијама и јавним наступима музеја, постало препознатљиви мото колекције. Такође, у истом тексту он изражава веру да ће уметничке генерације које долазе те вредности предавати једна другој у наслеђе.

Када је реч о Милице Зорић, важно је нагласити да је сам Бељански у оквиру своје збирке већ направио врсту дијалога између две генерације стваралаца. Оних, чија дела су обликовала препознатљивост легата као музејске колекције прве половине 20. века, и уметника, чија остварења у оквиру истог легата припадају другој половини прошлог столећа. Мада, на први поглед потпуно другачије од осталих дела из збирке, како због изабраног медија тако и због симболичке димензије представљених мотива, таписерије Милице Зорић својом изражајношћу преносе наредним генерацијама један од кључних квалитета колекције – специфично стваралаштво нашег народа. Бељански је говорио да дела у колекцији „говоре матерњим језиком“ и „одражавају духовно стање средине у којој су настала и њен поглед на свет“. Посматране из ове перспективе, таписерије Милице Зорић заиста преносе епски свет симбола својствен нашем културном наслеђу модернистичким наративом, због чега ова уметница истовремено заузима јединствен али и равноправан положај међу ствараоцима дела из колекције.

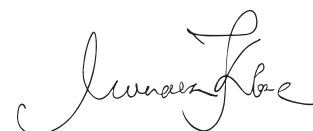
Такође, наклоност према радовима ове уметнице, поново потврђује изузетан слух колекционара, који је препознао да таписерије Милице Зорић по својој ликовности праве искорак из света примењених уметности где ова техника у основи припада. Вредност њених таписерија не огледа се

у декоративности већ у критичком ставу ауторке према историји и савременом добу у јединственом споју мита, културног наслеђа и модернизма. Истовремено, дела Милице Зорић која се чувају у Спомен-збирци, на најбољи начин откривају у ком правцу се мењао и развијао колекционарски концепт Павла Бељанског у време када је овај музеј већ био отворен за јавност.

Поред присног односа према уметницима, који је неговао од самог почетка своје сакупљачке мисије, он је својим примером вршио племенити утицај да и сами постану дародавци. Његово блиско пријатељство са Милицом Зорић и њеним супругом Родољубом Чолаковићем свакако је имало утицаја на њихову одлуку да таписерије и вредна сведочанства о њеном раду поклоне Београду и Бијељини, слично као што су претходно Милан Коњовић, или касније Љубица Цуца Сокић, даривали дела својим градовима, Сомбору и Београду.

Сарадња са легатима Милице Зорић и Родољуба Чолаковића у београдском Музеју савремене уметности и Музеју Семберије у Бијељини у припреми изложбе „Таписерије Милице Зорић: синтеза наслеђа и модернизма“, представља још један вид јачања веза са легатима у креирању програмских активности Спомен-збирке Павла Бељанског. Позајмљена су и дела у власништву Музеја примењене уметности и Владе Републике Србије, са идејом да изложба добије карактер ретроспективе и укаже на јединствено место Милице Зорић како у колекцији Павла Бељанског, тако и у историји југословенског модернизма.

Посебну захвалност дугујемо свим сарадницима на реализацији овог пројекта, институцијама и појединцима, као и његовим покровитељима, Министарству културе и информисања Републике Србије и Покрајинском секретаријату за културу, информисање и односе с верским заједницама АП Војводине, који су препознали значај изложбе и њеног представљања у Новом Саду и Бијељини, градовима у којима се налазе легати са таписеријама Милице Зорић.

Editor's Foreword

Modern Symbolism of Milica Zorić as a Testimony to a Contemporary Age

Most visitors who have toured The Pavle Beljanski Memorial Collection, or have heard or read about this legacy, know that it stores the works of Nadežda Petrović, Sava Šumanović, Milan Konjović, Jovan Bijelić, Ignjat Job, in a word, the most famous representatives of Serbian and Yugoslav Modernism from the first half of the 20th century. There are few of those who are familiar with Milica Zorić and the relation between her tapestries and other artworks from the collection of Pavle Beljanski. Perhaps the best answer to this question can be found in the text of the donor himself, published in the preface to the second edition of the 1962 Memorial Collection catalogue. As he states, his main desire was to include in his collection “the artworks of lasting value” and for many years this determination has become the household motto in the museum’s publications and public appearances. Also, in the same text, he expresses his belief that the art generations to come will pass those values on to one another.

When it comes to Milica Zorić, it is important to emphasize that Beljanski himself already made a sort of dialogue between the two generations of artists from his collection. Those whose works shaped the legacy as a museum collection of the first half of the 20th century, and artists whose works within the same legacy belong to the second half of the last century. Although, at first glance, completely different from other works in the collection, due to the medium selected and the symbolic dimension of the motifs presented, the expressiveness of Milica Zorić’s tapestries conveys one of the key qualities of the collection to the coming generations – the distinguishing creativity of our people. Beljanski said that the works from his legacy “speak mother tongue” and “reflect the spirituality of the surrounding in which they originated as well as its view of the world”. From this perspective, Milica Zorić’s tapestries truly transmit the epic world of symbols inherent in our cultural heritage with a modern narrative, which is why her works hold a unique but equal position among the other artists in the collection.

Also, the affection for this artist’s works reaffirms the exceptional sensibility of the collector, who recognized that the visuality of Milica Zorić’s tapestries make a huge leap from the world of applied art where this technique originally belongs. The value of her tapestries is not reflected in the ornamentation, but in the artist’s critical attitude towards history and contempo-

rary age through a unique blend of myth, cultural heritage and Modernism. At the same time, the works of Milica Zorić kept in the Memorial Collection most meaningfully reveal the direction in which Pavle Beljanski’s collecting strategy was changing and developing at the time when this museum was already open to the public.

In addition to his close relationship with artists, which he maintained from the very beginning of his collecting endeavour, his example also profoundly influenced them in becoming donors themselves. His close friendship with Milica Zorić and her husband Rodoljub Čolaković certainly affected their decision to donate tapestries and valuable testimonies of her work to Belgrade and Bijeljina, much like previously Milan Konjović, or later Ljubica Cuca Sokić, donated works to their home cities, Sombor and Belgrade.

Partnership with the legacies of Milica Zorić and Rodoljub Čolaković at the Museum of Contemporary Art in Belgrade and at the Museum of Semberija in Bijeljina in preparation for the exhibition “Tapestries of Milica Zorić: Synthesis of Tradition and Modernity” is another form of establishing and strengthening connections with legacies based on the program activities of The Pavle Beljanski Memorial Collection. The items in the property of the Museum of Applied Art and the Government of the Republic of Serbia were also included in the exhibition providing it with a retrospective context and pointing to the unique place of Milica Zorić both in the collection of Pavle Beljanski and in the history of Yugoslav Modernism.

We express our special thanks to all associates included in this project, institutions and individuals, as well as the sponsors, the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia and the Provincial Secretariat for Culture, Information and Relations with Religious Communities of the Autonomous Province of Vojvodina, who all recognized the importance of the exhibition and its presentation in Novi Sad and Bijeljina, cities with legacies preserving the tapestries of Milica Zorić.

Милица Орловић Чобанов
Спомен-збирка Павла Бељанског

Таписерије Милице Зорић: традиција и мит као инспирација

Milica Orlović Čobanov
The Pavle Beljanski Memorial Collection

Tapestries of Milica Zorić: Tradition and Myth as an Inspiration

Сада, када њедам уназад, чини ми се као да је њо била нека друја жена, особа која је сва јорела изнућра од несћирљења, нервозе, сћирасћии, и која је одједном изјорела. Ја њо више никада не бих моћла да радим... Чак и да ми се неким чудом враћии младоћии. Можда би ме захваћииле неке друје сћирасћии.

Милица Зорић, 1986.¹⁾

Милица Зорић је првом самосталном изложбом у Музеју примењене уметности у Београду 1959. године, ушла у историју националне модерне уметности. Њена прва поставка најавила је, према речима Катарине Амброзић, „оригиналног уметника неуобичајених концепција“.²⁾ Многобројни посетиоци ове изложбе, а међу њима и колекционар Павле Бељански, били су затечени призорима, сценама, ритуалима страшних гозби, ктиторских фигура, краљица, царева, заборављених соколар. Бељански је с њене прве изложбе отишао изненађен снагом и експресијом која је „избијала из тих тканина“.³⁾ Приликом њиховог сусрета одушевљено јој је изнео своје мишљење: „Сада ми је јасно. У Надежди, није текла уметничка крв Петровићевих него Зорићевих. Отуда и код вас и код ње толико изражајне снаге, јачине и оригиналности“.⁴⁾ На њеним таписеријама понеле су га фантастичне представе националних тема из даље и ближе прошлости: „То је била новина, која је у многоме изненадила и стручњаке, критичаре и љубитеље уметности.“⁵⁾ Колико је Павле Бељански у свом колекционарском надахнућу увидео значај ове уметности сведочи пет таписерија Милице Зорић које је набавио за збирку у Новом Саду 1961. године: **Један Немањих** (1958), **Плави соколар** (1958), **Обешени** (1958), **Купање гуштера** (1958), **Царевић на птици** (1961).⁶⁾

Однос Бељанског са Милицом и њеним супругом Родољубом Чолаковићем⁷⁾ није био само послован. У Чолако-

Now, when I look back, I see a different woman, a person who used to burn with edginess, anxiety and passion and whose flame suddenly doused. I could never do that again... even if, by some miracle, I regained my youth. Perhaps some other passions would consume me.

Milica Zorić, 1986¹⁾

Milica Zorić entered the history books of national contemporary art in the first independent exhibition at the Museum of Applied Arts in Belgrade, in 1959. According to Katarina Ambrozić, her first display introduced “the original artist of unusual conception.”²⁾ The numerous visitors to this exhibition, among them the collector Pavle Beljanski, were overwhelmed with the compositions, scenes, rituals of atrocious feasts, figures of patrons, queens, emperors, forgotten falconers. Beljanski left her first exhibition astonished by the strength and expression that “radiated from the tapestries.”³⁾ During their meeting, he could not hide his excitement: “Now I understand. Nadežda didn’t inherit her art from the family Petrović, but from the family Zorić. Hence so much expressive strength, power and originality in your works, too.”⁴⁾ Through her tapestries, he was emerged into fantastic representations of national themes from distant and recent past: “It was a novelty, which surprised many experts, critics and admirers of art.”⁵⁾ Five tapestries of Milica Zorić, that Beljanski purchased for the Novi Sad collection, in 1961, confirm his fascination with this art: **A Nemanjić** (1958), **Blue Falconer** (1958), **The Hanged Ones** (1958), **Bathing the Lizard** (1958), **Prince on a Bird** (1961).⁶⁾

The relationship between Beljanski, Milica and her husband Rodoljub Čolaković was not just business. In Čolaković’s preserved diaries, we find that the collector was a regular guest at lunches in their Dedinje villa. During these occasions, they talked about the Belgrade fine art scene and the significance of his collection, which was noted in the diary few days after The Pavle Beljanski Memorial Collection opening, on 24 October 1961: “Pavle Beljanski was our guest at the lunch – he was delighted that he had placed his unique collection under a secure roof and that it had all gone well, in a cordial and solemn atmos-

1) M. B. Protić, N. B. Tomašević, *Tapiserije Milice Zorić*, Jugoslovenska revija, Beograd 1986, 33.

2) K. Ambrozić, „Izložbe koje se pamte“, *Književne novine*, Beograd, 15. VII 1961.

3) В. Јовановић, *Милица Зорић 1909–1989, Шесћ сликарки: Надежда Пећировић, Милица Зорић, Видосава Ковачевић, Зора Пећировић, Лейосава Сћ. Павловић, Љубица Сокић, Сећања и њисма*, Тиски цвет, Нови Сад 2012, 38.

4) Миличин отац Светозар Зорић био је рођени брат Милеве, мајке Надежде Петровић, најзначајније српске сликарке на почетку 20. века. Видети: В. Јовановић, *нав. дело*, 28.

5) В. Јовановић, *нав. дело*, 27.

6) Павле Бељански је након потписивања Уговора о поклону (18. новембар 1957) и свечаног отварања Спомен-збирке Павла Бељанског за јавност 22. октобра 1961. године, имао ту могућност да поклоњену колекцију допуњује делима до којих је касније долазио, што је био случај и с радовима Милице Зорић. Током 1961/62. године од ауторке је набавио пет таписерија које су заузеле место претходно набављених дела: **Циганке** Јована Бијелића, **Мотива из београдског предграђа** (1955), **Предела и Атељеа** (1956) Недељка Гвозденовића и **Скице за предео** Милана Коњовића. (Инвентарна књига Уметничког фонда Спомен-збирке Павла Бељанског).

7) Родољуб Чолаковић Роћко (1900–1983), револуционар и књижевник, учесник Шпанског грађанског рата и Народноослободилачке борбе, друштвено-политички радник СФРЈ и СРБиХ. По завршетку рата, обавља одговорне функције у Влади нове државе: председник је прве Владе БиХ, на челу је Савета за науку и културу Владе ФНРЈ у рангу министра; председник СИВ-а, републички и државни посланик, члан ЦК КПЈ и ЦК СКЈ; члан Председништва Савезног одбора ССРН Југо-

1) M. B. Protić, N. Bato Tomašević, *Tapiserije Milice Zorić*, Jugoslovenska revija, Beograd 1986, p. 33

2) Ambrozić, Katarina, “Izložbe koje se pamte“, *Književne novine*, Beograd, 15. VII 1961.

3) В. Јовановић, *Милица Зорић 1909–1989, Шесћ сликарки: Надежда Пећировић, Милица Зорић, Видосава Ковачевић, Зора Пећировић, Лейосава Сћ. Павловић, Љубица Сокић, Сећања и њисма*, Тиски цвет, Нови Сад 2012, p. 38

4) Milica’s father, Svetozar Zorić, was the brother of Mileva, mother of Nadežda Petrović, the most prominent Serbian painter at beginning of 20th century. See: В. Јовановић, *idem*, p. 28

5) В. Јовановић, *idem*, p. 27

6) After signing of the Donation Contract (18 November 1957) and the grand opening of The Pavle Beljanski Memorial Collection, on 22 October 1961, Pavle Beljanski had the opportunity to amass the donated collection with the works he obtained afterwards, which was the case with the works of Milica Zorić. During 1961/62, he acquired five tapestries from Milica, that took the place of previously obtained works: **Gypsy Woman** by Jovan Bijelić, **Motif from Belgrade Suburb** (1955), **Landscape** and **Studio** (1956) by Nedeljko Gvozdenović and **Landscape Sketches** by Milan Konjović. The Inventory book of The Pavle Beljanski Memorial Collection.

вићевим сачуваним дневницима наилазимо на податак да је колекционар био редован гост на ручковима у њиховој вили на Дедињу. Током тих дружења разговарали су о београдској ликовној сцени и значају његове колекције, о чему је оставио траг у дневнику само неколико дана по отварању Спомен-збирке Павла Бељанског, 24. октобра 1961. године: „Био код нас на ручку Павле Бељански – сав је блистао од задовољства што је своју јединствену збирку сместио под сигуран кров и што је то протекло у лепој, свечаној атмосфери. Паметни су Војвођани – они су нашли средства да то ураде, а Београд их није имао. Павле Бељански је скоро пола века сакупљао најбоље што је створено у српском сликарству и сад се та антологија налази поред галерије Матице српске у којој је XVIII и XIX век српског сликарства. Врло добро. Треба да сви будемо захвални Бељанском за његов код нас редак подвиг и Војвођанима који су то привели крају.“⁽⁸⁾ Две године касније, лета 1963, Милица Зорић и њен супруг уступају Модерној галерији у Београду део збирке уметничких дела за потребе сталне поставке Музеја чије отварање је планирано 1965. године.⁽⁹⁾ Вероватно је пример Павла Бељанског извршио важан утицај на њихову одлуку.

У Чолаковићевом дневнику, у запису од 16/17. јула 1965. године, последњи пут се помиње Павле Бељански. На путу за Брионе он чита у новинама о смрти великог колекционара: „Вероватно – срце. Знам да се кад је долазио код нас, жалио на висок притисак... Мило ми је било што се испуњава оно о чему смо често с њим разговарали: док је наше културе, остаће Спомен-збирке Павла Бељанског...“⁽¹⁰⁾

Радове Милице Зорић имао је прилику да види Иво Андрић, чест гост у дому породице Зорић–Чолаковић, који није био одушевљен идејом да се она бави изразом таписерија: „Немојте овим крпама да се бавите, Милице, немојте кад вас молим“.⁽¹¹⁾ Више је ценио њен литерарни рад и био свестан да ће рад на таписеријама надвладати приповедачки дар. Небројено пута је и сама уметница говорила о „пламену“ који се неочекивано појавио, на исти начин као што је и нестало: „...Не знам да ли сам се томе обрадовала. Знам једино да после те прве изложбе нисам могла више да пишем. Никада више нисам могла ништа да напишем. Таписерија и рад на њој су ме заробили и дуги низ година то је била моја једина преокупација.“⁽¹²⁾ Била је у таквом заносу да за друго ништа није марила, осим за рад. На коленима је прала вуну, бојила

phere. People from Vojvodina are smart – they had found means to do it, unlike Belgrade. Pavle Beljanski had spent almost half a century collecting the best Serbian painting could offer and now the entire anthology is being kept next to the Gallery of Matica srpska that includes 18th and 19th century collection of Serbian painting. Very nice indeed. We should be thankful to Beljanski for his huge effort, not so frequently taken around here, and to the people of Vojvodina who made it happen.”⁽⁷⁾ Two years later, in the summer of 1963, Milica Zorić and her husband donated a part of their collection to the Modern Gallery in Belgrade for the permanent exhibition of the Museum whose opening was planned in 1965.⁽⁸⁾ Their decision was surely inspired by Pavle Beljanski's endeavour.

In the record of Čolaković's diary from 16–17 July 1965, Pavle Beljanski was mentioned for the last time. On his journey to Brioni, he read the news about the death of a great collector: “Probably the heart. I know that when he came to us, he complained of high blood pressure... I was pleased to see that everything we often discussed together comes to fruition: as long as our culture lives, so will The Pavle Beljanski Memorial Collection...”⁽⁹⁾

Ivo Andrić, a frequent visitor in the Zorić–Čolaković's home, also had the opportunity to see the works of Milica Zorić, but was not thrilled with the idea of tapestry making: “Don't waste time with these rags Milica, I'm begging you.”⁽¹⁰⁾ He was fonder of her literary work and was aware that the work on tapestries would absorb her gift for narration. The artist herself spoke of the “flame” that had occurred unexpectedly, in the same way as it disappeared: “... I'm not certain if I was happy with it. One thing for sure is that after that first exhibition I couldn't write anymore. I could never write anything else. Tapestry and work on it have captured me and for many years it was my only pre-occupation.”⁽¹¹⁾ She was so enthusiastic that she did not care for anything else except for work. She washed the wool kneeling, dyed the threads several times, disregarding the hours, fatigue and her physical condition only to achieve the desired shade of

славије, Централног одбора СУБНОР-а и Савета Федерације од њеног оснивања 1963. до краја живота. Видети: S. Mitić, *Iz legata Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića*, Muzej savremene umetnosti, Beograd 2015, 97.

8) Дневник Родољуба Чолаковића, 21. XI 1962 (Музеј Семберије, И–6463). Чолаковић бележи и долазак Бељанског на ручак, када је изнео податак да је његову збирку видело 11.000 посетилаца за годину дана.

9) Збирку чине 73 уметничка дела изведена у различитим медијима. Као посебан сегмент Збирке-легата чува се деветнаест таписерија Милице Зорић евидентираних у Збирци сликарства. Записник о предаји уметничких дела потписан је 1975. године. Након адаптације простора Легат је почео са радом 1980. године. Видети: S. Mitić, *нав. дело*, 15–16, 98; В. Јовановић, *нав. дело*, 37, 45, 48.

10) Дневник Родољуба Чолаковића, 16/17. VII 1965 (Музеј Семберије, И–6468).

11) М. В. Protić, N. В. Tomašević, *нав. дело*, 33.

12) Исто, 58.

7) Rodoljub Čolaković Ročko (1900–1983), a revolutionary and a writer, a participant in the Spanish Civil War and the National Liberation War, a socio-political activist of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia (SFRY) and the Federative Republic of Bosnia and Herzegovina. After the war, he assumed responsible roles in the Government of the new country: the president of the first Government of Bosnia and Herzegovina, the Head of the Council for Science and Culture of the Government of Federative People's Republic of Yugoslavia, the president of the Federative Executive Council, republic and national MP, member of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia and the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia, member of the Chairmanship of the Federal Committee of the Socialist Alliance of Working People of Yugoslavia and the Central Committee of the Association of National Liberation War Soldiers and the member of the Federation Council since its establishment in 1963 until his death. See: S. Mitić, *Iz legata Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića*, Muzej savremene umetnosti, Beograd, 2015, p. 97

8) Diary of Rodoljub Čolaković, 21 November, (the Museum of Semberija, И–6463). Čolaković recorded Beljanski's visit when he learned that his collection had 11.000 visitors in a year.

9) The collection consists of 73 works of art produced in various media. Nineteen tapestries of Milica Zorić kept in the collection of paintings represent a special segment of the Legacy Collection. The record of the donation was signed in 1975. After the facilities adaptation, the Legacy was opened for the public in 1980. See: S. Mitić, *idem*, p. 15–16, 98; В. Јовановић, *idem*, p. 37, 45, 48

10) Diary of Rodoljub Čolaković, 16/17 August 1965, (the Museum of Semberija, И–6468)

11) М. В. Protić, N. В. Tomašević, *idem*, p. 33

Родољуб Чолаковић и Милица Зорић са господином и госпођом Еикичи Хара на концерту Симфонијског оркестра Јапанске радио-дифузије (Дом синдиката, Београд, 10. октобар 1960)

Rodoljub Čolaković and Milica Zorić with Mr. and Mrs. Eikichi Hara at the Japanese NHK Symphony Orchestra Concert (Trade Union Hall, Belgrade, 10 October 1960)

влакна по неколико пута, не обазирјући се на време, умор, ни на свој изглед, само да би постигла жељену нијансу боје. С обзиром да је била жена угледног политичара и књижевника Родољуба Чолаковића, присуствовала је разним званичним догађајима: пријемима, свечаним вечерама, посетама званичника: „Морали смо да идемо на пријем. Ја сам бојила вуну до самог поласка. Радилa сам са неком новом бојом, од које нисам могла да оперем руке... Излишно је поменути да су многе дипломатске даме биле шокиране.“¹³⁾ Није се много обазирала на говоркања жена руководица. На свим догађајима била је врло љубазна и елегантна о чему сведоче бројне фотографије, данас у власништву Музеја Семберије у Бијељини.¹⁴⁾ Али, крајем шесте деценије Милица је била заокупљена проналажењем нових ликовних решења и све мање је имала времена да прати супруга у Београду и широм земље.

Већ сам начин на који се она представила београдској публици у Музеју примењене уметности 1959. године био је израз „унутрашње неопходности“, наводи Миодраг Б. Протић.¹⁵⁾ Пратио је њен рад од 1953. године, када настају прве слике на стаклу, на којима је она уобличила једну митолошку визију пропасти и смрти, која ће на великим површинама њених таписерија (око 1957) доживети објективизацију, монументалну и сугестивну. Уз подршку колега Бошка Петровића и Лазара Вујаклије, Милица ће почетком шездесетих година таписерију са позиције основне гране архетипске народне и традиционалне радиности увести у систем српске и југословенске уметности.

Милица Зорић, прва с лева, на Брионима (2. јануар 1964)

Milica Zorić, the first on the left, on Brioni (2 January 1964)

colour. Considering that she was a wife of a prominent politician and a writer, Rodoljub Čolaković,¹²⁾ she attended various events, went to receptions, gala dinners, official visits: “We had to go to the reception. I’d been dying the wool until it was time to leave. I was working with a new colour that couldn’t be washed off my hands... Needless to say that many ladies in diplomatic circles stayed shocked.”¹³⁾ She did not care much about the gossips of other leading women. At all events, she was very kind and elegant, which can be noticed in a large number of photographs now owned by the Museum of Semberija in Bijeljina.¹⁴⁾ However, at the end of the sixth decade, Milica was preoccupied with finding new artistic expressions and had less time to accompany her husband in Belgrade and other places around the country.

The way she presented herself to the Belgrade audience at the Museum of Applied Arts, in 1959, was the reflection of “internal necessity”, says Miodrag B. Protić.¹⁵⁾ He followed her work since 1953, when the first paintings on the glass were created on which she transferred a mythological vision of ruin and death that would later undergo monumental and suggestive objectivization on her large scaled tapestries (ca. 1957). With the support of colleagues, Boško Petrović and Lazar Vujaklija, in the early sixties, Milica would introduce the tapestry as the authentic compound of archetypal folk and traditional handicraft into the system of Serbian and Yugoslav art.

13) Исто, 33.

14) Фото-албум из легата Родољуба Чолаковића (Музеј Семберије, И–173)

15) М. В. Протић, Н. В. Томашевић, *нав. дело*, 23.

12) *Idem*, p. 58

13) *Idem*, p. 33

14) Photo album from the Rodoljub Čolaković’s Legacy (the Museum of Semberija, И–173)

15) М. В. Протић, Н. В. Томашевић, *idem*, p. 23

Породични креативни импулси

Биографија Милице Зорић, као и каснији монографски текстови, заснована је на њеном усменом казивању, чланцима из дневне штампе и архивској грађи легата који су она и њен супруг Родољуб Чолаковић завештали Београду и Бијељини, а који пружају живописну представу о Миличином животу и стварању.

Рођена у Сплиту 1908. године,¹⁶⁾ Милица Зорић је одрасла у Београду уз оца Светозара.¹⁷⁾ С њим је често путовала и проводила распусте у Венецији, Фиренци и Падови. Срећно детињство нагло је прекинуо Први светски рат. У Венецији су сазнали о аустројском бомбардовању Београда 1915. године, у којем је срушена њихова кућа у Улици краљице Наталије. Враћају се исте године и настављају на периферији Београда, на Палилули. Остали су без богате очеве уметничке збирке, покућства и Миличиних најдражих играчака, које су јој, према њеним речима, у тренутку „ишчезле из сећања.“ „Газили смо готово до колена по гомили стакла, порцелана, крпа, у шта су се претвориле скупocene старе тканине. Неке предмете, слике и ћилиме, спасли су пријатељи.“¹⁸⁾ Без радости и ведрине, детињство ће Милице оставити горке успомене, које ће много година касније евоцирати у својим таписеријама.

У интервјуима које је током живота давала, одговарајући на питања која су се дотичала овог периода, говорила је, између осталог, шта јој је олакшавало патњу и давало утеху. То је био „Сунчев систем“, црни круг хартије у чијем се центру налазило Сунце са девет планета, који је отац извукао из гомиле уништених књига у подруму. То су биле године када се први пут сусреће с бедом у општој невољи и ропству: „Моје детињство не зна ни за комад доброг хлеба. Заборавља на млеко, шећер, масло.“¹⁹⁾

Током Првог светског рата Милица проналази утеху и у честим посетама кући тетке Милеве, очеве рођене сестре и мајке Надежде Петровић. Са сестром од тетке Милица није имала прилике да се више зближи, с обзиром да је Надежда била доста старија од ње. У кући Петровића, током рата, борава најстарија Надеждина сестра Зора. Милица је била опчињена густо збијеним иконама, Надеждиным сликама и другим делима која су прекривала зидове породичне куће. На једној од полица са књигама био је костур новорођенчета обешен о куглу старинске полице поред које је стајала једина

Creative Impulses within the Family

The biography of Milica Zorić, as well as subsequent monography texts, are based on her oral testimonies, articles from daily press, archive material from the legacy she and her husband Rodoljub Čolaković entrusted to Belgrade and Bijeljina, which provide a vivid representation of Milica's life and work.

Born in Split, in 1908,¹⁶⁾ Milica Zorić was brought up in Belgrade by her father Svetozar.¹⁷⁾ She often travelled and spent holidays with him in Venice, Florence and Padua. Joyful childhood was abruptly interrupted by the First World War. In Venice, they learned about the Austrian bombing of Belgrade in 1915, when their house, in the Queen Natalie Street, was also destroyed. They returned the same year and settled on the outskirts of Belgrade, in Palilula. They lost father's abundant art collection, entire household and Milica's favourite toys, which, according to her, instantly “vanished from the memory”. “We were walking in an almost knee-deep pile of glass shards, porcelain, rags, what left of precious old fabric. Some items, paintings and rugs were saved by friends.”¹⁸⁾ Without any joy and cheer, childhood will leave bitter memories for Milica, which many years later she would evoke in her tapestries.

In all the interviews that she gave, while answering questions about this period, she spoke, among other things, about what eased her pain and provided comfort. It was the “solar system”, a black round paper in whose centre was the Sun with nine planets, which the father saved from a pile of destroyed books in the basement. These were the years when, for the first time, she faced poverty, widespread misery and slavery: “My childhood was hurting for a piece of good bread. It yearned for milk, sugar, butter.”¹⁹⁾

During the First World War, Milica found consolation in frequent visits to the aunt Mileva's house. Mileva was her aunt and a mother of Nadežda Petrović. Milica had no chance to get closer with her cousin since Nadežda was much older. During the war, Nadežda's eldest sister Zora lived in the family Petrović house. Milica was fascinated by a thick arrangement of icons, Nadežda's paintings and other artworks that covered the walls of the family house. On one of the bookshelves, there was a skeleton of a new-born hanging from the spherical attachment of the antique shelf and next to it the only intact armchair in Petrović's house that was reserved for her father. “The little skeleton would

16) *Извод из мајичних књије венчаних*, (Музеј Семберије, И-11355), доноси нова сазнања о години рођења Милице Зорић. Уметница није рођена 1909. године, као што је до сада наведено у литератури, већ 20. јуна 1908. године.

17) Отац Светозар био је потомак породице Зорић, познате по успешним личностима из света политике и културе, међу којима се издваја Светозар Милетић (1826–1901), један од најзначајнијих и најутицајнијих српских политичара у Аустроугарској монархији. Био је један од првих наставника Српске цртачко-сликарске школе Кирила Кутлика, потом Српске сликарске школе Ристе Вукановића, професор Универзитета у Београду и један од оснивача Машинског одсека Техничког факултета.

18) В. Јовановић, *нав. дело*, 29.

19) М. Максимовић, „Милица Зорић одушевила је и Париз“, *Илустрирана јолијика*, Београд, 24. I 1961.

16) *Marriage Certificate*, (the Museum of Semberija, И-11355), offers new insights about Milica Zorić's year of birth. The artist was not born in 1909, as has been quoted in the literature so far, but on 20 June 1908.

17) Father Svetozar was a descendant of the Zorić family, famous for successful political and cultural figures, among whom is Svetozar Miletić (1826–1901), one of the most important and influential Serbian politicians in the Austro-Hungarian monarchy. He was one of the first teachers of the the First Serbian Drawing and Painting School of Cyril Kutlik in Belgrade, and later in the Serbian School of Painting of Rista and Beta Vukanović, professor at the University of Belgrade and one of the founders of the Mechanical Department of the Technical Faculty.

18) В. Јовановић, *idem*, p. 29

19) М. Максимовић, “Милица Зорић одушевила је и Париз“, *Илустрирана јолијика*, Београд, 24. I 1961.

Милица Зорић (око 1915)

Milica Zorić (ca. 1915)

неразваљена фотеља у кући Петровића, резервисана за њеног оца. „Костурчић би лебдео пред очима па сам га посматрала са језом и интересовањем, и увек – ма шта гледала – увек ми је поглед скретао на њега маленог лутка.“²⁰⁾

Младост

Рат се завршио, са београдских улица ишчезле су слике обешених. Милица Зорић завршава гимназију и за крај школе отац је води на пропутавање кроз Италију, Немачку, Аустрију и Француску. По повратку, у Београду, слободно време проводе у вили породице Новаковић на Топчидеру. У породичној кући Косаре Новаковић Генчић,²¹⁾ адаптираној по нацрту архитекте Драгише Брашована,²²⁾ окупљало се половином двадесетих година друштво интелектуалаца – Иво Војновић, Игњат Јоб, Лиза и Пјер Крижанић, Густав Крклец – од којих ће јој последњи пружити подршку у послератним списатељским почецима.²³⁾ Фотографије из фото-документације Спомен-збирке Павла Бељанског сведоче о тим окупљањима на којима је Милица имала прилику да упозна

Милица Зорић, друга с лева, Иво Војновић, трећи с лева, Густав Крклец, пети с лева, и непознати (Вила Новаковића, Београд, 1926/27)

Milica Zorić, the second on the left, Ivo Vojnović, the third on the left, Gustav Krklec, the fifth on the left, and an unknown person (Novaković family villa, Belgrade, 1926/27)

hover in front of me, so I watched it with shiver and curiosity, and my eyes would always – whatever I was looking at – move towards it, a tiny puppet.”²⁰⁾

Youth

The war ended, the pictures of those who had been hanged disappeared from the Belgrade streets. Milica Zorić finished grammar school and, soon after, she and her father went traveling around Italy, Germany, Austria and France. Upon their return to Belgrade, they spent their free time in the Novaković family villa in Topčider. During the mid-twenties, the family house of Kosara Novaković-Genčić,²¹⁾ adapted according to the design of the architect Dragiša Brašovan,²²⁾ was the gathering place for a small community of intellectuals – Ivo Vojnović, Ignjat Job, Liza and Pjer Krizanić, Gustav Krklec. Krklec was the one who would offer her a support in the post-war literary efforts.²³⁾ Photographs from the photography archives of the Pavle Beljanski Memorial Collection testify about those gatherings where Milica had the

20) Исто.

21) Косара Цинцар Јанковић, рођ. Новаковић (1873–1940), била је удата за Ђорђа Генчића (1861–1938), министра унутрашњих послова (1899) и привреде (1903). Заједно са мужем и оцем Алексом Новаковићем, београдским адвокатом учествовала је у организовању Мајског преврата 1903. године. Видети: А. Ј. Јанузи, В. Тодоров (тр.), *Ђорђе Генчић (1861–1938), њолићичар и индустријалац*, Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар 2019, 25.

22) Драгиша Брашован је 1925. године урадио пројекат адаптације виле, која ће током шездесетих година 20. века добити нову функцију – постаје Египатска амбасада. (maticasrpska.org.rs/stariSajt/biografije/biografije_sbr.pdf, доступно 8. VII 2019). У фото-документацији Спомен-збирке Павла Бељанског чува се десет фотографија насталих испред виле Косаре Новаковић.

23) *Писмо Гусјава Крклеца*, Загреб, 10. VIII 1952 (Архив Музеја Семберије, И–11356)

20) *Ibid*

21) Kosara Cincar-Janković, maiden name Novaković (1873–1940), was married to Đorđe Genčić (1861–1938), Minister of the Internal Affairs (1899) and Economy (1903). Together with the husband her father, Aleksa Novaković, Belgrade lawyer, she participated in organization of the May Revolution in 1903. See: A. J. Januzi, V. Todorov (tr.), *Ђорђе Генчић (1861–1938), њолићичар и индустријалац*, Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар 2019, p. 25

22) In 1925, Dragiša Brašovan made an adaptation project of the villa, which would get a new purpose during the 1960s – it became the Egyptian Embassy. (maticasrpska.org.rs/stariSajt/biografije/biografije_sbr.pdf, accessed on 8 July 2019). The photo archives of The Pavle Beljanski memorial collection includes ten photographs taken in front of Kosara Novaković's villa.

23) *Писмо Гусјава Крклеца*, Загреб, 10 August 1952 (The Archives of the Museum of Semberija, И–11356)

неке од најзначајнијих грађана предратног Београда. Крајем двадесетих година, Милица започиње студије историје уметности на Филозофском факултету и паралелно похађа часове у Краљевско-уметничкој школи у Београду. Попут многих београдских интелектуалаца из грађанских породица и она се током студија, активирањем у студентском левичарском покрету, укључује у политички живот. Политички ангажовани студенти Београдског универзитета, осим припадности међународној левичарској оријентацији, били су део антифашистичког покрета чија масовност није заостајала у односу на Мадридски универзитет.²⁴⁾ Али, почетком тридесетих година Милица оболева од туберкулозе због чега је била приморана не само да прекине своје студије већ и своје политичке активности.²⁵⁾ Одлази на лечење у санаторијум у Тополшици (Словенија), где упознаје Бранимира Ћосића, талентованог младог новинара листа *Правда*, са којим се верила. О том времену сведоче многобројна писма вереника сачувана у Универзитетској библиотеци у Београду и у Музеју Семберије.²⁶⁾ Планове о заједничком животу прекинула је прерана смрт књижевника.

По завршетку студија, 1934. године, Милица Зорић постаје члан радничког покрета. Придружује се младим марксистима и своју интелектуалну снагу ставља у службу нових идеја. Као илегалца борави у Београду, Прагу и Паризу, и преноси забрањену литературу из Прага у Београд. Њен стан у Београду постаје место окупљања младих левичара, чланова Централног комитета КПЈ: Благоја Паровића, Милана Горкића, Сретена Жујовића, Веселина Маслеше. Нарочито чести гости били су чланови надреалистичког круга песника – Александар Вучо, Душан Матић, Коча Поповић.²⁷⁾

Током боравка у Паризу (1935–1937) дружи се са Родољубом Чолаковићем и за „другове“ из Шпаније организује смештај и храну. Заједно су ангажовани на партијским задацима. Одлучују да се врате у Београд, где Чолаковића убрзо хапсе. Након очеве смрти, поред многобројних препрека, успевају да се венчају у затвору 1939. године. Уз помоћ блиских пријатеља Милица га изабавља из затвора крајем фебруара 1940. Из Београда одлазе у Бијељину, где Милицу Зорић хапсе при самом изласку из воза, 22. јуна 1941. године. Кратко време борави у затвору у Бијељини, а након тога је шаљу

opportunity to meet some of the most important figures of the inter-war Belgrade.

At the end of the 1920s, Milica began her studies of art history at the Faculty of Philosophy and, at the same time, attended classes at the Royal Art School in Belgrade. Like most of the Belgrade intellectuals from civil families, she was also actively involved in politics during her studies as a member of a students' leftist movement. Apart from belonging to the international left-wing orientation, politically engaged students at the Belgrade University were part of the anti-fascist movement whose numbers did not lag behind the Madrid University.²⁴⁾ However, in the early 1930s, Milica suffered from tuberculosis, which was why she was forced not only to stop her studies, but also her political activities.²⁵⁾ She was sent for a treatment to the Topolšica sanatorium (Slovenia), where she met Branimir Ćosić, a talented young journalist of "Pravda" newspaper, who she got engaged to. Testimonies of that time are preserved in their numerous letters kept at the University Library in Belgrade and in the Museum of Semberija.²⁶⁾ The future plans of the couple broke apart due to the premature death of the writer.

After completing the studies, in 1934, Milica Zorić became a member of the labour movement. She joined young Marxists and put all her intellectual capacity in the service of new ideas. As an undercover activist, she resided in Belgrade, Prague and Paris, when she received a task to transfer forbidden literature from Prague to Belgrade. Her apartment in Belgrade became a place for the gathering of young leftists, members of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia: Blagoje Parović, Milan Gorkić, Sreten Žujović, Veselin Masleša. Particularly frequent guests were members of the Surrealist poets' community – Aleksandar Vučo, Dušan Matić, Koča Popović.²⁷⁾

During her stay in Paris (1935–1937), she spent time with Rodoljub Čolaković and organized accommodation and food for the "comrades" from Spain. Together they were engaged in tasks for the party. They decided to return to Belgrade, where Čolaković was soon arrested. After the death of her father, besides many obstacles, they managed to get married in prison, in 1939. With the help of close friends, Milica rescued him from prison, in the late February 1940. They departed from Belgrade to Bijeljina, where Milica Zorić was arrested immediately after

24) V. Knežević, *Teorija i praksa kritičke levice u jugoslovenskoj kulturi (jugoslovenska umetnost između dva svetska rata i revolucionarni društveni pokret)*, Interdisciplinarne studije, Teorija umetnosti i medija [doktorska disertacija], Univerzitet umetnosti u Beogradu, 2019, 109. Videti studije: A. Mitrović i dr., *Studenti Beogradskog univerziteta 1838–1941. Hronologija političkog života*, Univerzitetski odbor za proslavu 50 godina SKJ i SKOJ, Beograd, 1971; Đ. Stanković, *Studenti i Univerzitet: 1914–1954. Ogledi iz društvene istorije*, Centar za savremenu istoriju jugoistočne Evrope, Beograd 2000.

25) Колико је било тешко њено здравствено стање, говори податак да је 25. новембра 1931. године у Београду, са свега двадесет и три године, саставила тестамент (Архив Музеја Семберије, И–11353).

26) Бранимирова мајка Даринка је након синовљеве смрти 1934. године, библиотеку са више хиљада књига поклонила Универзитетској библиотеци у Београду. Милица Зорић је истој библиотеци поклонила писма и рукописе 1952. године, тражећи да се не забележи ко је дародавац (инвентарисани 1. маја 1953). Видети: B. Krivokapić, „Ljubav iz sanatorijuma“, *Blic*, Beograd, 14. II 2010, 14–15.

27) S. Mitić, *нав. дело*, 13.

24) V. Knežević, *Teorija i praksa kritičke levice u jugoslovenskoj kulturi (jugoslovenska umetnost između dva svetska rata i revolucionarni društveni pokret)*, Interdisciplinarne studije, Teorija umetnosti i medija [PhD dissertation], Univerzitet umetnosti u Beogradu, 2019, p. 109. See: A. Mitrović et al., *Studenti Beogradskog univerziteta 1838–1941. Hronologija političkog života*, Univerzitetski odbor za proslavu 50 godina SKJ i SKOJ, Beograd, 1971; Đ. Stanković, *Studenti i Univerzitet: 1914–1954. Ogledi iz društvene istorije*, Centar za savremenu istoriju jugoistočne Evrope, Beograd 2000.

25) Her health condition was so critical that on 25 November 1931, in Belgrade, when she was only twenty-three years old, she made a will. (The Archives of the Museum of Semberija, И–11353)

26) After her son's death, in 1934, Branimir's mother Darinka donated a library with thousands of books to the University Library in Belgrade. Milica Zorić gave the letters and manuscripts to the same library in 1952, requesting that the donor be not registered (inventoried on 1 May 1953). See: B. Krivokapić, "Ljubav iz sanatorijuma", *Blic*, Beograd, 14. II 2010, p. 14–15

27) S. Mitić, *idem*, p. 13